

Տ Ե Ղ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Ի Փ Ո Ք Ր Ե Ի Ի Մ Ե Ծ Հ Ա Յ Ս

Ճ Ա Ն Ա Պ Ա Ր Հ Ի Զ Մ Ի Ի Ռ Ն Ի Ո Յ Թ Ա Յ Ա Ս Ո Ւ Լ Ո Ւ Ք Ե Ի Թ Ե Փ Ե Ս Ո Ս

Ի Զմիւռնիոյ մինչեւ ցեփեսոս երեքտասան ժամք են. և 'ի կէս ճանապարհին համարի գիւղն Թռիսսուս, առ որով անցանէ գետակ մի. հիւղք 'ի նմա քանի մի ցրիւ, կրպակք և իջևան մի: Յաջմէ ճանապարհին են ապառաժ լերինք բարձրաբերձք և անմատչելիք. յորոց 'ի միումն գագաթան՝ ամրոցն ֆէլի գալէսի. և 'ի ձախմէ դարձեալ 'ի հեռուստ լերինք բարձունք: Այս ճանապարհ արահետ ընդ դաշտս տանի մինչեւ ցգետ մի որ հեռի է յԱյասուլուքայ իբր կէս ժամաւ. կամուրջ նորա բազմակամար, յորոց ոմանք խցեալ են երկուստեք հողով գետեզերն: Անցեալ ընդ կամուրջն և անցեալ առ ստորոտով հանդիպակաց լերին ապառաժի, ընդ անհարթ ուղին և շրջեալ ընդ ձախմէ, բանին 'ի հանդիպոյ և յաջմէ կուսէ լայնածաւալ դաշտավայրք գեղջն Այասուշուքայ. և 'ի հեռուստ, երևի 'ի ձախմէ ճանապարհին, մեծադիր դղեակ նորին, որոյ պարիսպք սկսեալ 'ի գագաթանէ բլրոյն, ուրանօր միայն անկործան կան տակաւին, հասանեն մինչև ցստորոտն մեծաւ մասամբ քայքայեալք. և 'ի բացեայ նորա է 'ի հանդիպոյ ջրանցքն մեծ՝ որոյ կամարացն սիւնք կանգուն կան տակաւին կիսով չափ բարձրութեան: Յաջմէ դղելին առնթեր պարսպին և առ ճանապարհաւն որ մուծանէ 'ի գիւղն, է մզկիթ հոյակապ, թէպէտ և աւերակ, մեծաւ մասամբ կճապատ ներքոյ և արտաքոյ. մեծամեծ կռանիտ սիւնքն, յորոց վերայ հաստատեալ էր յարկն, նշխարք են աւերակաց Եփեսոսի: Բաց 'ի մզկիթէս կան և այլ մզկիթք փոքունք և անշուք. ևս և կամարակապ աղիւսակերտ բնակարանք, անծանօթք. աղբիւր մի և 'ի հանդիպոյ նորին աւազան միւս ևս աղբեր մեծատարած և միակտուր, առկեալ 'ի բացի: Ընդ բովանդակ տարածութիւն գեղջս, որ արդ սակաւաթիւ հիւղիք գեղջկաց սահմանի, և դոյզն կրպակօք և երկու փռամբք, տեսանին ցիր և ցան 'ի գետնի և 'ի հիւսուածս տնակաց և յայլ և այլ որմնաձև կոյտս քարանց՝ յունարէն արձանագիրք, կոտորակք կճեայ սեանց և պէսպէս զարդուց շինուածոց:

Ե Փ Ե Ս Ո Ս

ԵՅՔՆ ՄԱՆԿԱՆՑ ԱՅՐՆ. — Հանդիպակաց է Այասուլուքայ Եփեսոս՝ իբր քառորդաւ ժամու հեռի 'ի նմանէ առ Կալիստորու գետով, յայնկոյս Պրիոն և Կորիսոս լերանց՝ որ պատեն զնա 'ի թիկանց և 'ի ձախմէ նորա, նմին իրի անտես են յԱյասուլուքայ աւերակք Եփեսոսի: Չև անցեալ ընդ լերինոդ, և հասեալ նախ 'ի հանդիպակաց բլուր մի ապառաժ, իբր 'ի կէս բարձրութեան նորին ընդառաջ

լինի քարայրն փոքրիկ ուր բնակեցան ասեն եօթն մանկունք Եփեսոսի. բերան այրին ծեփեալ աղիւսօք առ Դեկոսիւ, յետ ժամանակաց բացեալ եղև. երևին ցայսօր մնացորդք աղիւսացն ամրապէս մածուցեալք. և անցեալ 'ի ներքս որ միջաչափ և եթ խոր է, 'ի բերանոյն սկսեալ յաջակողմն այրին դէպուղիղ 'ի ներքս է կռուան ոտից իբր երեք մեղրաչափ երկայնութեամբ, ուր մարթ է սակաւթիւ անձանց նստել, որ և ունի մարդաչափ բարձրութիւն. իսկ յառաջոյ նորա որ է ձախակողմն այրին՝ պատառուած կայ դէպ 'ի ներքս նոյնպէս 'ի բերանոյն սկսեալ, այլ անձուկ և ոչ խորին: Առնթեր այրին յաջակողմն նորին է եկեղեցի յանուն սրբոցն. մուտք նորին քայքայեալ, այլ կամարքն կան տակաւին և է աղիւսակերտ. բայց աւերակօք և հողով ծածկեալ է յատակն մինչև ցվեր. նախարիսի կամարացն: Յոյնք չըջակայ վայրաց յամին միանգամ դան անդ պաշտօն կատարել: Մերձ առ եկեղեցեաւն երևին յապառաժի անդ լերին փորուածոյ գերեզմանք:

ՅՈՎՀ. ԱԻԵՏԱՐԱՆԶԻ ԱՅՐՆ. — Ի ձախմէ այրի մանկանցն առ ստորոտով բլրոյն է քարանձաւ փոքր ուր աւանդեն գրեալ Ս. Յովհաննու զաւետարան իւր: Սակաւ ամօք յառաջ գտեալ ասեն, չգիտեմ որպէս, յայրի անդ աւետարան մի հին, զոր իբրև նշխար ցանկալի փոխադրեն 'ի գիւղն Չիրքիւնձէ, որ հեռի է անտի երկու ժամաւ, և պահի յեկեղեցւոյ Յունաց ընդ փականօք:

ԱՄՓԹԵԱՏՐՈՆ ԿԱՄ ՄՐՅԱՐԱՆ. — Անցեալ ընդ գագաթն բլրոյ մանկանցն և իջեալ յայնկոյս ուղղակի, ընդ առաջ լինի 'ի հանդիպոյ և յաջմէ մեծատարած դաշտավայրն Եփեսոսի, և 'ի ձախմէ լերինքն՝ յորոց 'ի ստորոտս են մեծաւ մասամբ նախնի շինուածքն Եփեսոսի: Եւ նախ ամփիթէատրոնն (stadium) մեծ, որոյ աջակողմեան ստուար պարիսպք կանգուն կան տակաւին հարուստ տարածութեամբ, թէպէտ և վերին մասնն կործանեալ. իսկ ձախակողմեան պարիսպ է լեռոնն՝ յոր յեցեալն է. նստարանքն ամենայն՝ փլատակօք աւերակին ծածկեալ են, և փոքր ինչ երևի արտաքոյ գետնոյն: Իսկ ճակատ շինուածոյն բովանդակ կործանեալ: Երկայնութիւն ամփիթէատրոնին է 240 և կէս մեղր:

ԹԵԱՏՐՈՆ. — Թէատրոնն, յորում աղաղակէր ժողովուրդն 'ի ժամու քարոզութեան Պօղոսի առաքելոյ, «Մեծ է Արտեմիս Եփեսացւոց», է 'ի կողմանէ լերինդ յիշելոյ. և սորա կամար մի և եթ մնացեալ է ամբողջ, և արձանագիրք 'ի նմա այլ և այլ, բայց մեծաւ մասամբ խանգարեալ, և են որ այլ շինուածոց արձանագիրք են և 'ի սորա որմունս յարմարեալ՝ որպէս թուի՝ առ նորոգութեան, զի ոմանք խոտորադիրք են, և այլք յանյարմար տեղով ագուցեալ. և յարձանագրացդ ոմանք յունարէն են ոմանք լատիներէն: — Ի նոյն կարգի թէատրոնին են քարաշէն կամարակապ խորանաձև որմունք որիչ 'ի միմեանց և ահագին բարձրութեամբք, անընդմիջաբար յեցք 'ի լեռոնն որ 'ի թիկանց նոցին. վերջինն 'ի նոցանէ, որ կայ յաջակողմն Արտեմեայ տաճարին, և որոյ հիմունք որմոցն և եթ երևին, կրթարան էր և կամ ճեմելիք. յորոյ միջոց վայրն 'ի ստորոտէ լերինն մինչև ցտաճարն Արտեմեայ, 'ի մեծի տարածութեան անդ՝ ցիր և ցան սփռեալ կան յերեսս գետնոյն սիւնք կռանիտք խորտակեալք, որոց բազումք ընդ հողով թաղեալ՝ ծայրքն միայն երևին:

ԱՐՏԵՄԵԱՅ ՏԱՃԱՐՆ. — Արտեմեայ տաճարն իսպառ փլատակ է, և չէ մնացեալ քար 'ի քարի վերայ. այլ բովանդակ շինուածն, որ է 'ի սպիտակ կճոյ, իբրև յամպրոպաց կարկտահար եղեալ բլրակ մի ձևացեալ է խառն հողով և խճով: Տարածութիւն նորա որչափ ինչ աւանդեն նախնիք իսպառ աներևոյթ է, զի փլատակ նորա արդ փոքու սահմանի. անշուշտ որպէս բազմաց աւերակաց և սմա հանդիպեալ հողով ծածկիլ 'ի դարուց հետէ: Ի ստուար քարանցն և 'ի թանձր սեանց շերտաձև գործելոց, յորոց միոյն երկայնութիւն (որ և միջակտուր լեալ է) 39 ոտք, և տրամագիծ 4 ոտք և կէս, և յահեղ վերնախարըս խացն՝ յայտնի երևի թէ քանի վսեմ և հոյակապ էր շինուածն: Իսկ զարդաձև մանր քանդակք 'ի քարինսն անդ չերևին բնաւ, բաց 'ի տերևաձև զարդուց 'ի ծայր մեծի սեանն: Թիկունք տաճարիս հանդիպակաց է կորիսոս լերին՝ որ տարածեալ է 'ի ծովակողմն կոյս. և ծովն որ երևի յեփեսոսէ՝ հեռի է կէս ժամու միջոցաւ:

ԲՈՒՐՇԻ ԱԻԱԶԱՆ ՄԵՍ. — Հանդէպ տաճարին Արտեմեայ հարուստ մի հեռաւորութեամբ անկեալ կայ 'ի գետնի աւազան բոլորչի ահեղ մեծութեամբ 'ի սպիտակ կճոյ. տրամագիծ նորա 15 ոտք:

Ի ձախակողմն կոյս Արտեմեայ տաճարին բացատ 'ի միմեանց կան և այլ որմունք, մնացուածք հոյակապ շինուածոց 'ի մեծամեծ հասարակ քարանց. ու մանք յորմոցդ մնացելոց ուղղաբերձք են, այլք կամարաձևք, որոց յեց կան 'ի կողմանէ այլք դիմարդեք առ անկործան ունելոյ զկամարսն. և 'ի մին 'ի շինուածոցդ սանդուղք կան 'ի վեր ելանելի, և այլ սանդուղք յիջանել 'ի ստորերկրեայ վայր ընդարձակ: Բաց 'ի քարաչէն աւերակացդ, են և այլ քանի մի աղիւսակերտ կամարաձև շինուածք, որք և մեծաւ մասամբ անկործան կան:

ՃԱՆԱՊԱՐՀ ԹԷՐՏԷԿԷ Ի ՊԱՆՏԸՐՄԱ, Ի ՄՈՒՀԱԼԸՃ ԵՒ Ի ՊՐՈՒՍԱ

ԷՐՏԷԿ. — Ծովեղբերեայ գիւղ անշուրջ այլ գինւոյն անուանի, կայ յարեմուտս հարաւոյ Գալստիոսի ցամաքակղզւոյն, յորմէ ընդ ցամաք մինչև ցՊանտըրմա չորից ժամուց ճանապարհ է: Մի և կէս ժամու հեռի յէրոտէկէ, և իբր քառորդաւ ժամու խոտորեալ 'ի ճանապարհէն ընդ ձախ 'ի վերայ բլրոյ հանդիպի գիւղն Հաւնալը. և առ նովաւ աւերակ դղեակն Պալգըզ կոչեցեալ, որոյ մնացորդ փլատակացն հասանեն մինչև ցծովեղրն: Պարանոց ցամաքակղզւոյն ունի լայնութիւն գնացից քառորդի ժամու. և դաշտավայր է բովանդակ տարածութիւնն. ընդ որ անցեալ սկսանին արահետ ճանապարհքն 'ի լեռնավայրի, և ստորոտ նոցա ապառաժուտ, որ և ծովեղր է մինչև ցՊանտըրմա, առ որով կայ յաջմէ ճանապարհին երեք քառորդաւ հեռի 'ի Պանտըրմայէ փոքրիկ գիւղն Մաւնուշտ-քէոյ:

ՊԱՆՏԸՐՄԱ. — Աւան մեծ ծովեղբերեայ, յորում չիք ինչ երևելի 'ի շինուածոց, այլ ամենայն անշուրջ, և տունքն և փողոցքն և կրպակքն. ձեռագործ վաճառ 'ի նմա է փսիաթ հասարակ, որ ոչ սակաւ նպաստ է ռամիկ գործաւորացն: Եկեղեցին Հայոց մեծատարած և կճապատ, և առաջնորդարան առ նմա: Ի Պանտըր-

մայէ սկսեալ մինչև ցՊրուսա ամենայն գիւղօրէք մշակեալ են, յորում բաց յորթոց տեսանին անդաստանքն խիտ առ խիտ զարդարեալ թթենեօք վասն շերամոյ:

ՄՈՒՀԱՅԼՅՑ. — Աւան հեռի 'ի Պանտրումայէ եօթն ժամաւ, մերձ 'ի Գարաւառ գետ, զորոյ բնակիչքն ըմպեն զՂուր: Անշուք են և սորա ամենայն շինուածք. և շուկայն մեծ քան զՊանտրումային, ընդ որոյ ընդ բովանդակ երկայնութիւն երկուստեք շարեալ են արկղաձև քարեայ աւազանք՝ 'ի ջրամբար ժողովրդեանն:

Ի Մուհալըճէ կէս ժամաւ հեռի է գետն մեծակամուրջ, ընդ որ անցեալ՝ սկսանի ահագին դաշտավայր անմշակելի և ճախճախուտ, որ տեւէ ժամ և կէս մինչև ցՈւշուշար. և է դա բերդ մեծատարած, որոյ հարաւային պարիսպքն անկործան կան տակաւին և ներքնատունք 'ի նմա կամարաշէնք և առ դրամբն նըշան խաչի. իսկ 'ի միջոց վայրի բերդին՝ փոքրիկ բաղանիք մի ևեթ աւերակ: Կայ և եկեղեցի Յունաց նորաշէն շինեալ 'ի քարանց բերդին, և դուղնաքեայ տունք: Իսկ 'ի հիւսիսոյ կողմանէ անցանէ գետն (Հռիւտակ) մեծ և նաւարկելի. որոյ կամուրջն կործանեալ, խարխիւք միայն կան հանդերձ մասամբք կամարաց. նմին իրի մեծ նաւակաւ անցանեն յայնկոյս ճանապարհորդք և գրաստք: Յայնկոյս գետոյդ դարձեալ դաշտավայր է ճախճախուտ, թէպէտ և ուրեք ուրեք մշակեալ, մանաւանդ ուր բլրաձև է երկիրն: Յաջմէ երեւի Ուշուշար շիճ, առ որոյ եզերքք քերեալ և անցեալ յաջկոյս, ընդ առաջ լինի ինսիզ-խան ասացեալն, երբեմն գողոց բնակարան 'ի մեծի դաշտավայրին. և է շինուած քարաշէն և ամուր, անկործան մնացեալ ցայսօր, բազմագմբէթ, և յերիս կարգա տրոհեալ քառակուսի կամարասեամբք. և 'ի միջին կարգին կրկին լուսամուտք, զորովք պատեալ է քառակուսի որմն, 'ի գետնոյ չորիւք սեամբք 'ի վեր ունելով զորմն, և լոյս 'ի միջոց չորից սեանցն հաղորդի տեղոյն: Կղզի կայ 'ի մէջ լճին հանդերձ աւանաւն Ապիլոնդ (Abullionte) կոչեցեալ, այն է Ապոլոնիա, մերձ ցամաքին՝ որում հաղորդեալ է փայտեայ կամրջաւ ահագին երկայնութեամբ. և 'ի հանդիպոյ կղզոյն 'ի վերայ ցամաքին է գիւղն Գարա-աղաձ:

Չաքալ աղը, գիւղ մեծ որ հեռի է 'ի Մուհալըճէ ութ ժամաւ. և իջեան կարաւանաց 'ի նմա մեծ: Հեռի 'ի նմանէ իբր 40 վայրկեան, է այլ գիւղ Գարաձաւ-օպա, և նոյնքան ևս հեռի գիւղն Պաշքէօյ: Իսկ 'ի Չաթալ աղը գեղջէ մինչև ցՊրուսա են ժամք վեց:

ԿԱՆՈՒՔ ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ

Արբունք:

ԱՐԲՈՒՆՔ. — Պատանեկութեան և կամ արբունքի առաջին նշանքը՝ տղայոց վեշտասան և աղջկանց յետ չորեքտասան ամաց կը սկսի. թէպէտ երբեմն աւելի կանուխ և երբեմն ուշ: Երկու սեռից բնութիւնը կը հաստատուի, աճման ու սնունդեան եղանակը կը տարբերի. հասակը կ'երկընայ, ողնայարը առաւել ևս կը հաստատի ու կ'ամ-

րանայ, ձայնական փողը չափաւոր աստիճան մը կը ստանայ:

Հիւսնդութիւն. — Պատանեկութեան հասակի հիւսնդութիւնքն յառաջ կու գան յանրաւակաւնութենէ սննդեան, չափէն աւելի մտաւոր աշխատութիւններէ, և զեղի ու անառակ հեշտութիւններէ:

Պատանիք ենթակայ են առաւելապէս նուազութեան կամ արգելական արեան (anémie), իսկ օրիորդք ջղային տեսակ մը նուրբ տենդի, որ